

ZEEUWSE
MEESTERS
UIT DE
GOUDEN
EEUW

KATIE HEYNING

ZEEUWSE MEESTERS UIT DE GOUDEN EEUW

EEN SELECTIE UIT DE
GOEDAERT COLLECTIE

KATIE HEYNING

DIRCK VAN DELEN?, PALEIS MET TUIN EN
VERGEZICHT MET BERGEN (DETAIL), 1640.
GOEDAERT COLLECTIE, KRIMPEN A.D. IJSSEL.

WOORD VOORAF

Het Stadhuismuseum Zierikzee heeft als taakstelling het beheren, behouden, onderzoeken en presenteren van kunst en geschiedenis van de gemeente Schouwen-Duiveland. Als basis dient de museale collectie die sinds 1911 eerst door de gemeente Zierikzee en sinds 1997 door de gemeente Schouwen-Duiveland wordt beheerd.

Het echtpaar Birgitte en Kees Beart start in 1996 met het bijeenbrengen van wat nu de Goedaert Collectie is. Hun eerste aankoop is een exemplaar van het boek *Metamorphosis Naturalis* uit 1660 van Johannes Goedaert (1617-1668). In dit werk heeft de auteur zijn bevindingen over de metamorfose van insecten vastgelegd. Goedaert is niet alleen een onderhoudend schrijver maar ook een kundig schilder, tekenaar en een vaardig etser. Behalve de door Goedaert veelal persoonlijk ingekleurde etsen in zijn boeken komt geschilderd of getekend werk van Goedaert zelden op de markt en is dan bijna onbetaalbaar. Vandaar dat het echtpaar Beart zich bij het aanleggen van de collectie vooral heeft gericht op werk van Goedaerts' collegae van het Middelburgse Sint Lucasgilde en op voorwerpen die in het door hun verzamelde werk staan afgebeeld. Het belang van Goedaert voor de entomologie wordt beschreven in de kadertekst die Kees Beart speciaal voor deze publicatie heeft geschreven.

Met het beschikbaar stellen van een deel van hun collectie biedt het echtpaar Beart het Stadhuismuseum Zierikzee de gelegenheid om een fraai overzicht te maken met werk van Zeeuwse schilders uit de Gouden Eeuw. Het Stadhuismuseum is dan ook zeer verheugd dat het echtpaar Beart heeft willen instemmen

met een bruikleen voor een periode van bijna een heel jaar, van april 2018 tot en met maart 2019.

Kunsthistorica Katie Heyning heeft in haar boek *Turbulente tijden. Zorg en materiële cultuur in Zierikzee in de zestiende eeuw* (2017) bewezen dat er in die tijd met regelmaat grote aantallen schilderijen voorkomen in de boedels van Zierikzeese families. Speciaal voor deze publicatie heeft zij haar onderzoek in het archief van de Weeskamer van Zierikzee uitgebreid naar het midden van de zeventiende eeuw. Voor de tentoonstelling *Zeeuwse Meesters uit de Gouden Eeuw* in het Stadhuismuseum Zierikzee heeft Katie Heyning een selectie gemaakt uit de Goedaert Collectie.

Kees Beart heeft bovendien enkele objecten uit zijn collectie geselecteerd die bijdragen aan het educatieve element van de tentoonstelling. Het Stadhuismuseum dankt het echtpaar Beart voor het beschikbaar stellen van een deel van hun collectie en bedankt Katie Heyning voor al haar inspanning om een prachtige tentoonstelling met een even zo mooie publicatie te helpen realiseren. Het Gemeentearchief Schouwen-Duiveland verdient een speciaal woord van dank voor het ter beschikking stellen van stukken die door de digitalisering van het Weeskamerarchief eigenlijk niet geraadpleegd konden worden. Last but not least is de Stichting Vrienden van het Stadhuismuseum Zierikzee dank verschuldigd voor de financiële bijdrage aan deze publicatie.

Zierikzee, april 2018

Albert A.J. Scheffers
directeur bestuurder
Stadhuismuseum Zierikzee

JOHANNES GOEDAERT, GRONDLEGGER VAN DE ENTOMOLOGIE

Johannes Goedaert (1617-1668) was kunstschilder. Bovendien kweekte hij bijna zijn gehele leven maden en larven op. Hij beschreef en beeldde nauwkeurig af wat hij waarnam. Goedaert ontdekte als eerste in de geschiedenis de metamorfose van insecten en gaf veel soorten een Nederlandse naam. De etsen die hij van zijn waarnemingen voor zijn driedelige serie over insecten 'Metamorphosis Naturalis' maakte kleurde hij persoonlijk in. Het waren de eerste boeken die bij de uitgever in kleur verkrijgbaar waren. Nooit eerder was, uitsluitend gebaseerd op eigen waarnemingen, een boek over vliegen, vlinders en andere 'onnutte' diertjes verschenen. Goedaerts boeken waren bestsellers en gaven anderen, waaronder Maria Sibylla Merian, Stephan Blankaart,

Martin Lister en Johannes Swammerdam, de aanzet tot verder onderzoek. Volgens Johannes Swammerdam heeft Goedaert meer beschreven over insecten, dan alle geleerden tezamen in alle eeuwen voor hem. Ook tegenwoordig speelt eigen waarneming een belangrijke rol in de entomologie. Johannes Goedaert is niet alleen de ontdekker van de metamorfose van insecten, hij is ook de grondlegger van de entomologie.

Metamorphosis Naturalis

In 1660 gaf Jaques Fierens het eerste deel van Goedaerts werk over de metamorfose uit. Er zou tijdens zijn leven in 1667 nog een tweede deel volgen. Tot zijn dood in januari 1668 zette Goedaert zijn onderzoek voort. Goedaerts vriend Johannes de Mey verzorgde in 1669, met de laatste bevindingen van Goedaert, postuum nog een derde deel. Goedaerts werk verscheen in vier talen: Nederlands, Latijn, Frans en Engels. De Franse vertaling verscheen niet in 1700, zoals bijna overal wordt geschreven, maar nog in 1669 bij Fierens. Volgens een rekening van Fierens aan de Staten van Zeeland kostte het eerste deel, door Goedaert ingekleurd, in 1660 één Vlaamse pond en 10 schellingen. Dit was ongeveer een maandloon van een arbeider.

Brandnetelvlinders

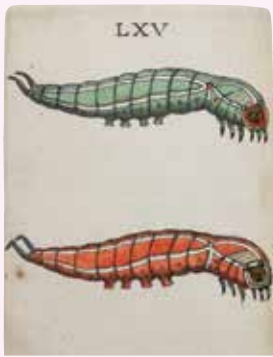
Goedaert ontdekte dat sommige soorten vlinders eitjes op brandnetels afzetten, zodat de rupsjes na het uitkomen direct over het juiste voedsel beschikken. Zijn vroegste beschrijving, gedateerd 14 mei 1635, in het eerste deel van 'Metamorphosis Naturalis', gaat over de Paeuw-oog. Goedaert beschrijft nauwkeurig de verzorging van de rups, het verpoppen en het verschijnen van 'een schoone vier gevleugelde Paeuw-oog.' Nooit eerder in de geschiedenis was een volledige metamorfose van een insect beschreven en afgebeeld. Goedaert ontdekte dat de rupsen van Paeuw-oog (Deel I, Bevindinge I), Gulsigaert (Deel I, Bevindinge XXI) en Klok-luyer (Deel 2, Onder-vingende 39) brandnetels eten. Deze soorten heten nu dagpauwoog, kleine vos en atalanta. Daarmee gaf hij al in de zeventiende eeuw bekendheid aan het feit dat brandnetels voor meerdere soorten vlinders van levensbelang zijn.

Twee-steert

Goedaerts beschrijvingen van de Twee-steert geven een goed beeld van zijn pionierswerk en zijn doorzettingsvermogen. Goedaert behandelt de Twee-steert, die tegenwoordig hermelijnvlinder heet, in elk deel van zijn werk. In het eerste deel bespreekt hij bij Bevindinge LXV alleen de rups, die van groen in rood veranderde en na twee dagen stierf. In het tweede deel bespreekt hij de soort opnieuw. Nu veranderde de rups tot Goedaerts grote verbazing, 'so dat zijn verstand als verstellt ende

PAEUW-OOG (DAGPAUWOOG),
AFBEELDING I, DEEL I, 1660,

TWEE-STEERT (RUPS VAN DE HERMELIJNVILINDER), AFBEEELDING LXV, DEEL I, 1660,

stille stont', in vijf bijzondere 'huis-kens', waaruit vijf vliegen kwamen. Daar beeldde hij er van elk een af bij figuur 37. Met de kennis van nu weten we dat een sluipwesp eitjes in de rups gelegd moet hebben. In het derde deel wordt de Twee-steert besproken bij Bevindinge, C. Toen de rups niet meer at, deed hij hem in een groot glas, halfgevuld met aarde en daarin wat stukken oud wilgenhout, De rups verpopte en veranderde in 'een asch-graeuwen ende schoon gewaterden Uyl ofte Kapelle'. Uiteindelijk nam Goedaert een geslaagde metamorfose van de hermelijnvlinder waar. Goedaerts afbeelding ervan doet niet onder voor een moderne kleurenfoto.

Sluipwespen

Afbeelding LXXVII, van 'een schoone boterkapelle', die we nu grote vos noemen, in het eerste deel van Goedaerts 'Metamorphosis', is de vroegste afbeelding in de geschiedenis waarop zowel een volledige metamorfose, als het werk van sluipwespen wordt afgebeeld. Tijdens Goedaerts leven wist men

niets af van sluipwespen, die eitjes leggen in een rups of pop. Het mysterie van de sluipwesp werd voor het eerst in 1700 aangetoond door proeven met 'Luijsjens en Vliegjens' van Anthoni van Leeuwenhoek.

Spontane generatie

In de tijd dat Goedaert leefde gingen wetenschappers ervan uit dat diersoorten niet alleen door paring, maar ook spontaan, meestal door verrotting, konden ontstaan. Dit noemt men 'spontane generatie'. Goedaert heeft als eerste onderzoek verricht naar dit proces. Bij bevinding LI in deel 1 beschrijft hij een proef waarbij hij een papieren trechter over urine plaatste: 'Also ick begeerich was om te vernemen watter uit de pis-se der menschen mochte te voorschijn komen.' Binnen de vouwen van het papier groeiden enkele wormen, die we nu maden noemen, waaruit na verpopping vliegen kwamen. Doordat Goedaert niet had gezien dat een vlieg eitjes op het papier had gelegd, dacht hij dat de 'pisworm' de spontane generatie van vliegen bevestigde. Gezien de tijd waarin hij leefde kunnen we hem dat niet kwalijk nemen. Overigens wist Goedaert wel degelijk dat bij veel soorten voor de voortplanting paring noodzakelijk is. Hij schrijft bijvoorbeeld in Deel I bij Bevindinge X: '... ende de eyeren verdrooghden, om datter gheen manneken by geweest en was.'

Revolutionair onderzoek

Van muggen werd in de 17de eeuw gedacht dat ze uit dauw ontstonden. In het derde deel van

'Metamorphosis' bij 'X' beschrijft Goedaert zijn waarnemingen over de herkomst van muggen. Daartoe liet hij een groot glazen vat maken. Door nauwkeurige waarneming toonde Goedaert aan dat muggen uit eitjes komen, die in 'bloedt-roode Wormkens' veranderen. Daarmee leverde Goedaert het bewijs dat hier geen sprake was van spontane generatie en legde hij de bijl aan de wortel van het spontane generatie-denken. Pas na het overlijden van Goedaert zouden publicaties verschijnen over de verdere onjuistheid van spontane generatie.

KEES BEAART

Voor meer informatie:

'Johannes Goedaert Fijnschilder en Entomoloog', monografie, samengesteld door Kees Beaart, met o.a. een geïllustreerd overzicht van alle momenteel bekende tekeningen en schilderijen van Goedaert, door Fred G. Meijer. De Nederlandstalige delen van 'Metamorphosis Naturalis', met ingekleurde afbeeldingen, zijn te raadplegen via www.dbnl.org

SCHOONE BOTER-KAPELLE (GROTE VOS), AFBEEELDING LXXVII, DEEL 1, 1660, VROEGSTE AFBEEELDING IN DE GESCHIEDENIS, WAAROP ZOWEL EEN VOLLEDIGE METAMORFOSE, ALS VAN HET WERK VAN SLUIPWESPEN TE ZIEN IS.

PORTRET VAN JOHANNES GOEDAERT, ETS EN GRAVURE. HET PORTRET IS IN 1667 GEGRAVEERD DOOR REINIER VAN PERSYN, IN OPDRACHT VAN DE UITGEVER/DRIJCKER JAQUES FIERENS, NAAR EEN DOOR WILLEM EVERSDIJK GESCHILDERD PORTRET. DE FIGUREN ROND HET PORTRET ZIJN VERMOEDELIIK GEËTST DOOR GOEDAERT ZELF. GOEDAERT COLLECTIE, KRIMPEN A.D. IJSSEL

INHOUD

Zeeuwse meesters uit Gouden Eeuw 8

Kunst en kunstenaars in Zierikzee 26

Goedaert Collectie 52

Noten 88

Literatuur 91

Lijst van tentoongestelde schilderijen en tekeningen 93

Colofon 96

ZEEUWSE MEESTERS UIT DE GOUDEN EEUW

Op een ontwerp voor een glasruitje uit 1654 (afb. 1) zitten de Zierikzeese koopman Joos Lambrechtse en zijn echtgenote Susanna Langenes temidden van hun gezin aan tafel. In de muur op de achtergrond zijn de kruisvensters te zien waarin dit ruitje vermoedelijk was opgenomen. Links en rechts daarvan zijn de randen van twee grote schilderijen weergegeven. Lambrechtse was een welvarend koopman, die handelde in vlas, kaas, bonen en andere etenswaren en daarnaast opbrengsten genoot uit een winkel in linnen, zijde en manufacturen. Toen de boedel van dit echtpaar, dat drie huizen in Zierikzee, een stuk land buiten de stadsmuren en een part in het schip de *Prins Willem* bezat, vier jaar later werd opgenomen, werd de waarde gesteld op £7052.0.6 Vlaams – omgerekend naar huidige koopkracht ruim 430.000 euro.¹ We mogen er dan ook vanuit gaan dat hun woning in Zierikzee comfortabel was ingericht. Helaas is de boedelinventaris die in 1658 na de dood van Susanna werd opgemaakt zeer summier en wordt over eventuele kunst aan de muur niet meer gemeld dan dat er 'verscheyde schilderijen' in huis waren. Het brengt ons op de vraag wat er nu eigenlijk aan

de muren in Zierikzee hing rond het midden van de zeventiende eeuw. Hoeveel prenten, tekeningen en schilderijen bezaten de inwoners van de stad? Welke onderwerpen kozen zij uit en in welke ruimten hingen ze? Domineerden de Hollandse en Brabantse schilders de Zeeuwse markt of kocht men schilderijen lokaal en ging het vooral om werk van Zeeuwse meesters? En welke Zeeuwse meesters waren dat dan wel?

ZEEUWSE MEESTERS

Rond het midden van de zeventiende eeuw werkte in Zeeland een groot aantal professionele 'fijnschilders', zoals de kunstschilders die op doek en paneel schilderden zich noemden. Daarnaast waren er nog tientallen schilders die zich op het huis-, tuin- en keukenwerk hadden toegelegd of gespecialiseerd waren in decoratieve schilderijen op wanden en deuren of gebruiksvoorwerpen als vlaggen en brandemmers. Zij werden in de zeventiende eeuw 'grofschilders' genoemd. Veel van deze Zeeuwse meesters zijn bij het grote publiek onbekend. Hun werk is zelden bestudeerd, staat vaak als

1. JOOS LAMBRECHTSE EN SUSANNA LANGENES MET KINDEREN EN KLEINKINDEREN AAN TAFEL.
ONTWERP VOOR EEN GLASRUITJE, 1654. ATLAS VAN STOLK, ROTTERDAM.

2. KAART VAN SCHOUWEN EN DUIVELAND, ARNOLDUS VAN ANTHONISSEN, 1682.
STADHUISMUSEUM ZIERIKZEE.

anoniem te boek of gaat schuil achter de naam van een bekendere Hollandse meester wiens werk beter in de markt ligt. Sinds Laurens Bol halverwege de twintigste eeuw een deel van de Zeeuwse meesters hun plaats heeft teruggegeven, is weinig onderzoek meer naar deze groep gedaan.² Een goed overzicht is nog steeds niet voorhanden.

Net als alle andere ambachten in de Republiek hadden ook de schilders in de zeventiende eeuw een eigen beroepsvereniging, waar iedereen die in een stad het schildersvak uit wilde oefenen, verplicht lid van was. In Zeeland was het Middelburgse St. Lucasgilde de grootste organisatie. Middelburg was in deze periode de hoofdstad van het gewest, een bloeiende stad met een snelgroeiende bevolking en een duidelijke markt voor schilderijen. Hier waren vraag en aanbod het grootst, hier werden de belangrijke veilingen gehouden. Door de bloeiende boekenmarkt waarop verschillende Middelburgse uitgevers en boekverkopers een rol speelden, deden ook graveurs goede zaken. Dat het voor de Zeeuwse schilders economisch belangrijk was in deze stad te mogen werken, zal niemand verbazen. Kunstenaars uit Goes, Vlissingen en Zierikzee als Willem Eversdijck, Adriaen Verdoel en Arnoldus van Anthonissen waren dan ook allemaal lid van het Middelburgse gilde. De veel kleinere St. Lucasgilden in Vlissingen en Zierikzee lijken vooral de belangen van de grofschilders behartigd te hebben.³ Door oorlogshandelingen, overstromingen en andere calamiteiten is van de papieren van al deze gilden bedroevend weinig overgebleven. In Vlissingen ging een groot deel van het archief in 1809 verloren en in Zierikzee verkocht men in de negentiende eeuw stukken uit het stadsarchief als oud papier. Op 17 mei 1940 ging ook het toen al niet meer volledige archief van het Middelburgse St. Lucasgilde in vlammen op. Ons resten hierdoor alleen nog de selectieve aantekeningen die onderzoekers voor de Tweede Wereldoorlog maakten.⁴

Het St. Lucasgilde was geen exclusieve beroepsvereniging voor schilders. Tot het

Middelburgse gilde behoorden rond 1650 ook de steenhouwers, beeldsnijders, spiegelmakers, boekversierders, borduurwerkers, kompasmakers, vergulders, glasschrijvers en glazenmakers. In 1644 ging het in totaal om 93 personen. Tien jaar later kwamen hier nog eens zes leden bij. Toen werden ook de blikslagers gedwongen tot het gilde toe te treden, omdat ze hun werkstukken met voorstellingen waren gaan versieren. De samenbundeling van al deze beroepsgroepen – die in de hele Republiek gebruikelijk was – gaf af en toe problemen. De fijnschilders hadden duidelijk een andere benadering van hun vak dan de ambachtslieden en vonden bijvoorbeeld het maken van een proefstuk om het meesterschap te verkrijgen – zoals bij de andere groeperingen gebruikelijk – volkomen onnodig. Een poging tot afscheiding en de oprichting van een ‘eigen kamer’ in maart 1616 was echter op niets uitgelopen.⁵ Het stadsbestuur had zijn toestemming geweigerd en de samenstelling van het gilde bleef tot aan de opheffing in het begin van de negentiende eeuw divers.

Uit de periode 1625 tot 1675 kennen we inmiddels de namen van tenminste 115 schilders die voor korte of langere tijd in Middelburg werkten. Een deel hiervan zal als fijnschilder, een ander deel als grofschilder werkzaam geweest zijn. Van ruim 50 schilders is werk bekend. Ter vergelijking: in Rotterdam waren in dezelfde periode ongeveer 120 schilders werkzaam en zijn van 65 kunstenaars schilderijen aan te wijzen.⁶ De indeling in fijn- en grofschilders moet overigens met enige omzichtigheid gebeuren. Veel kunstschilders namen, wellicht gedwongen door economische omstandigheden, ook eenvoudiger klussen aan. De Zierikzeese schilder Arnoldus van Anthonissen, die gespecialiseerd was in het schilderen van zee- en riviergezichten, nam in de jaren ‘80 en ‘90 ook opdrachten aan voor het maken van kaarten (afb. 2) en het verrichten van schilderwerk aan de schepen van de Zeeuwse Admiraliteit.⁷ Na zijn vestiging in Zierikzee was hij zowel in zijn woonplaats als in Middelburg lid van het St. Lucasgilde geworden. In Zierikzee was het

3. ROUWBORD VOOR MARINUS STAVENISSE, RAAD EN SCHEPEN VAN ZIERIKZEE, OVERLEDEN IN 1663. STADHUISMUSEUM ZIERIKZEE.

4 EN 5. PENNING VAN HET ST. LUCASGILDE TE MIDDELBURG, 1653. ZEEUWS MUSEUM, COLL. KZGW.

aantal vakgenoten zo klein en de concurrentie van beunhazen blijkbaar zo groot dat Van Anthonissen zich in januari 1676 met twee vakgenoten tot het stadsbestuur richtte om nieuwe regels te bepleiten.⁸ Zij stelden voor aspirant-schilders voortaan een proefstuk te laten maken, zoals ook in verschillende Hollandse steden inmiddels gebruikelijk was. Ook zou openbare verkoop van schilderijen binnen de stad alleen voorbehouden moeten zijn aan vrije meesters. De burgemeesters hadden begrip voor hun klachten en besloten in juni van hetzelfde jaar de verkoop van schilderijen op openbare veilingen aan banden te leggen. Daarnaast werd bepaald dat niemand 'sal vermogen eenige hujsen, solders, schoorsteenmantels, vendels, calessen of rouwwapens etc te schilderen ofte vergulden' tenzij deze met succes een proefstuk had gemaakt dat door de deken en hoofdmannen van het gilde in aanwezigheid van de reeds lid zijnde schilders werd geaccepteerd. De proef moest bestaan uit het maken van een cartouche 'hebbende in t midden een Ossenhoofd, en voorts het wapen van St. Lucas'. Het is opvallend dat het hierbij louter om decoratief schilderwerk en niet om het maken van schilderijen ging (afb. 3).

Samen met hun gildebroeders kwamen al deze schilders regelmatig bijeen om te overleggen, de jaarlijkse rekeningen af te horen en om medeleden of hun echtgenoten te begraven. Wie niet aanwezig was, kreeg een boete. Ter controle reikte de gildeknecht bij een oproep om samen te komen steeds een genummerde penning uit, die het betreffende lid tijdens de bijeenkomst weer moest inleveren. Zo kon men eenvoudig vaststellen wie in gebreke was gebleven. Het Middelburgse St. Lucasgilde paste dit systeem sinds 1588 toe en had in 1618 een nieuwe fraaie penning laten ontwerpen door medelid Adriaen van de Venne.⁹ Door het intensieve gebruik bleken deze in 1653 echter dusdanig afgesleten, dat besloten werd een nieuwe versie te laten maken waarop enkele kleine wijzigingen werden aangebracht (afb. 4 en 5). Net als op het oudere type is aan de ene kant van deze penning de kop van een gevleugelde os met in zijn poten een schild te zien – het symbool van de evangelist Lucas die in de middeleeuwen de schutpatroon van het gilde was en aan wie het gilde zijn naam ontleend had. Rondom de voorstelling zijn de namen van de bestuursleden van 1653 aangebracht. Deken (voorzitter) was dat jaar de in Zierikzee geboren schilder Karel Slabbaert (afb. 6). Op de

keerzijde hadden de drie figuren, die de *Pictura* (schilderkunst), *Sculptura* (beeldhouwkunst) en *Architectura* (Bouwkunst) voorstelden, hun oude plaats behouden.

Hoewel de meeste Zeeuwse meesters redelijk honkvast waren en jarenlang in dezelfde plaats werkten, waren er ook schilders die het avontuur zochten. Vooral Antwerpen en Amsterdam trokken. De banden met de Scheldestad waren al sinds de vijftiende eeuw zeer nauw. Jonge schilders als Hendrick Berckman, Laurens Craen en Pieter Borselaer genoten hier een deel van hun opleiding. Karel Slabbaert richtte daarentegen zijn blik op het noorden en leerde het vak in Leiden en Amsterdam. Ook na hun vestiging als vrij meester bleken sommige schilders rusteloos. Naast Holland en Brabant was Engeland voor hen een populaire bestemming. Daarbij zal de aanwezigheid van de Nederlandse gemeenschap in de Londense Austin Friarskerk een rol gespeeld hebben. Veel Zeeuwen onderhielden nauwe banden met deze groep.¹⁰ Daniel de Bliet en Pieter Borselaer, die beiden gedurende enkele jaren in Engeland werkten, zullen mogelijk via deze gemeenschap de nodige introducties hebben verkregen.

Andersom was dit zeker het geval. Toen de Nederlands/Engelse schilder Cornelis Jonson van Ceulen in 1643 in verband met de Engelse burgeroorlog Londen ontvluchtte en naar Middelburg kwam, kreeg hij direct opdrachten uit de kringen rond de familie van zijn oude Austin Friars predikant Willem Thielenus. Zo portretteerde hij in 1643 Willem Thielen jr. en maakte hij in 1644 portretten van de Middelburgse burgemeester Apollonius Veth en zijn echtgenote Cornelia Remoens.¹¹ Een paar jaar later kreeg hij waarschijnlijk via diezelfde Veth de eervolle opdracht de schutters van de Confrerie van St. Sebastiaan op doek vast te leggen (afb. 7). Jonson van Ceulen was niet de enige 'buitenlander' die naar Zeeland kwam. Van verschillende Hollandse en Vlaamse schilders is bekend dat zij hier enige tijd doorbrachten.

Burgers die schilderijen wilden kopen, konden opdrachten bij kunstenaars plaatsen maar zich ook wenden tot de steeds belangrijker wordende kunsthandel. Veel schilders verkochten in deze periode naast eigen werk ook dat van anderen. Soms vanuit de vaste stalletjes in de galerijen van de Middelburgse handelsbeurs op de Lange Burg, soms vanuit hun eigen ateliers.¹² De gildebepalingen waren hierover heel duidelijk. Alleen de eigen leden was het toegestaan werk van derden in te voeren en te verkopen. Ongewenste concurrentie van Hollandse of Zuid-Nederlandse meesters moest zoveel mogelijk voorkomen worden. Niet-leden mochten alleen tijdens de vrije jaarmarkten werk van 'vreemde' schilders te koop aanbieden. Al in 1592 was vastgelegd dat afgezien van de leden van het St. Lucasgilde niemand 'uit Brabant of elders' schilderijen binnen Middelburg mocht brengen. In 1621 werd dit verbod aangescherpt. Onder het mom van bescherming van de ingezetenen van de stad legde het stadsbestuur vast dat 'buitenlandse' schilderijen niet ingevoerd mochten worden. Immers 'de burgerie, geen byzondere kennisse van schilderien hebbende, dickwils groffelick worden bedroghen'. Alleen wanneer het oude 'vermaerde' meesters betrof of stukken die door de Middelburgse schilders niet gemaakt konden worden, wilde de overheid een uitzondering maken.¹³ Desondanks was de aanvoer van schilderijen uit Antwerpen rond het midden van de zeventiende eeuw zeer groot. De registers van de Zeeuwse tol laten zien hoe jaarlijks partijen ter waarde van vele honderden guldens naar Middelburg verscheept werden.¹⁴ Hoewel veel stukken bestemd waren voor doorvoer naar Spanje, Engeland en Frankrijk, zal een deel zeker op de lokale markt terecht zijn gekomen.

Middelburgse schilders, die tevens als handelaar optraden en lid waren van het lokale St. Lucasgilde, blijken volop in het werk van collega's van buiten het eigen gewest gehandeld te hebben. Een van hen was Laurens Bernards, die vanaf 1671 met zijn gildebroeder

6. ZELFPORTRET VAN DE IN ZIERIKZEE GEBOREN SCHILDER KAREL SLABBAERT, CIRCA 1650.
FONDATION CUSTODIA, COLLECTIE FRITS LUGT, PARIJS.

COLOFON

Zeeuwse meesters uit de Gouden Eeuw verschijnt ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in Stadhuismuseum Zierikzee, van 15 april 2018 t/m 31 maart 2019.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m. Stadhuismuseum Zierikzee
info@stadhuismuseum.nl
www.stadhuismuseum.nl

Tekst en beeldredactie

Katie Heyning

Fotografie

Stadhuismuseum Zierikzee:

Eric Bontekoe

Metamorphosis Naturalis:

George de Valk

Goedaert Collectie:

Eric Bontekoe

Vormgeving

Marinka Reuten, Amsterdam

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door de Stichting Vrienden van het Stadhuismuseum Zierikzee.

© 2018 WBOOKS

Zwolle / Stadhuismuseum Zierikzee /

Katie Heyning

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

ISBN 978 94 625 8264 4

NUR 640, 693

W BOOKS

**STADHUIS
MUSEUM
ZIERIKZEE**

Vader en Moeder voor haer kinderen zorgen moet
tot haer onderhoudt Godt ons doch behoet

Joos Sambrechtse

Ons leven is seer teer en kranck

Op syn langst geespanne lanck

Susanna Langenes

a. 6. 3. 4.

Net als elders in de Republiek waren schilderijen in Zeeland rond 1650 buitengewoon populair. Tot nu toe is hier echter weinig onderzoek naar gedaan. Hoeveel prenten, tekeningen en schilderijen bezaten de Zeeuwse inwoners eigenlijk? Welke onderwerpen waren hier populair en in welke ruimten hingen ze? Domineerden de Hollandse en Brabantse schilders de Zeeuwse markt of kocht men schilderijen lokaal en ging het vooral om werk van Zeeuwse meesters? En wie waren dat dan? Het aantal schilderijen dat in de zeventiende eeuw gemaakt werd, was enorm. In de grote musea zijn hiervan alleen de mooiste en beste voorbeelden te zien. Een goed beeld van wat er bij de burgerij thuis aan de muren hing, kan men daar niet krijgen. De tentoonstelling met werken uit de Goedaert Collectie in het Stadhuismuseum Zierikzee helpt dit beeld te corrigeren en bijna vergeten meesters, die in hun tijd wel degelijk aanzien genoten, weer enige bekendheid te geven.

Katie Heyning is freelance kunsthistoricus en conservator van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Zij publiceert regelmatig over de cultuurgeschiedenis van Zeeland.